

A Herendi Porcelángyár Rt. államosítása

Az 1948. március 26-án kihirdetett XXV. tc. értelmében államosítás hatálya alá kerültek a 100 főnél több személyt foglalkoztató magánvállalkozások.¹ Ezzel a korábban már államosított nagyvállalatok, pénzüzetek után a még magántulajdonban lévő, akár jelentős tőkével rendelkező gazdasági vállalatok is központi irányítás alá kerültek. Így történt ez a magyar iparművészet már több mint egy évszázada működő, nemzetközileg is ismert vállalkozásával, a Herendi Porcelángyár Rt.-vel is.

A kihirdetett törvény rendelkezései nem érték váratlanul a tulajdonosokat, hiszen már 1945-től voltak olyan direkt és indirekt előjelek, amelyek előrevetítették az államosítás bekövetkeztét. A következőkben a legfontosabb, közvetlenül a vállalatot, annak vezetőit és tulajdonosait érintő állami nyomásgyakorlást és annak eszközeit kívánom bemutatni.

A háború utáni újrakezdés

A dunántúli harcok befejeztével, 1945. május 15-én újraindult a termelés a közel két hónapig szünetelő porcelángyárban. Mivel a vállalat központja Budapesten volt, a közlekedési és távközlési viszonyok bizonytalansága miatt a helyben lévő személyzet kezdett hozzá a károk felméréséhez. A műszaki igazgató, Gulden Rezső² 1945 áprilisában elhunyt, ezért az itt maradt néhány mérnök mellett a fizikai dolgozók közül kerültek ki a szervezők. Mindez az első napokban spontán módon, majd pár nap után már szervezett keretek között zajlott. Ebben nagy szerepe volt az Ideiglenes Nemzeti Kormány által, a Magyar Kommunista Párt (MKP) indítványát alapul véve, már 1945. február 15-én kihirdetett rendelkezésnek, amelynek értelmében minden ötven főnél több alkalmazottat foglalkoztató vállalkozásnak üzemi bizottságot kellett létrehoznia. A rendeletet június 5-től kiterjesztették a húsz főnél nagyobb cégekre is.³

Az üzemi bizottság tagjai – akik kezdetben a szociáldemokrata és a kommunista pártból, majd hamarosan szinte kizárólag az utóbbi tagjai közül kerültek ki – már 1945 nyarától a munkavállalók érdekvédelem mellett a magánvállalatok közvetett irányítására, kontrollálására törekedtek. Különösen akkor, ha a korábbi vállalatvezetők és tulajdonosok nem tartózkodtak az adott településen. Így gyakran előfordult, hogy bizonyos ideig ők tárgyaltak a cég – saját szóhasználatuk szerint: a munkásság – nevében.

Herenden az üzemi bizottság május első napjaiban alakult meg, azonban a munkát korábbi vezető beosztású alkalmazottakkal együtt végezték.

A vállalat többségi részvénytulajdonosa és ügyvezető igazgatója, Gulden Gyula⁴ 1944 decemberétől Svájcban tartózkodott. A többi részvényes és az igazgatótanács tagjai pedig a fővárosban igyekeztek összeköttetést találni a gyárral.

A részvénytársaság igazgatótanácsa 1945. június 1-jén tartotta a háború utáni első közgyűlését.⁵ Itt a vállalatvezetés és az üzemi bizottság ajánlását elfogadva, ettől a naptól kezdődően Gulden hazatértéig Hubay Cebrián Andort,⁶ a korábbi művészeti tanácsadót bízta meg az ügyvezetői feladatok ellátásával.⁷ Ezzel együtt Gulden hazatértéig az exportügyek intézésére is felhatalmazást kapott. Mindez a gyakorlatban azt jelentette, hogy 1945 augusztusa és 1947 júliusa között heti többszöri levélváltásokkal tartották a kapcsolatot Genf, Budapest és Herend között.

Gulden Gyula – bár soha nem vállalt közvetlen politikai szerepet – üzleti és szakmai pozíciói révén a Horthy-korszak gazdasági életének, valamint portugál alkonzuli státusza és nyugati kapcsolatai miatt a diplomácia világa közismert szereplőjének számított.

A szovjet támogatással már 1945-től kiépülő kommunista vezetőség politikai rendőrség mindezek miatt gyanús tekintetű Svájcban élő, ám Magyarországgal továbbra is szoros kapcsolatban álló Guldenre. Itthoni barátai többször tudatták vele,⁸ hogy a belpolitikai változások miatt egyelőre várjon a hazatéréssel.⁹ Aggodalmaikat igazolta, hogy egy 1946 tavaszán, a *Népszavában* megjelent cikkben Guldent hazaárulónak és a nép ellenségének bélyegezték.¹⁰

Gulden az otthonról érkező negatív hírek ellenére 1946 végéig szeretett volna hazatérni, de míg 1945 őszeig a közlekedési nehézségek hátráltatták, utána már politikai okok miatt nem vállalkozott az útra. 1946 tavaszára hosszas előkészületek után, a külügy- és a belügyminisztérium vontatott döntése után sikerült ígéretet kapni, hogy augusztusban a vállalat ügyvezető igazgatója, Hubay Cebrián Andor üzleti útra Svájcba utazhasson.

Az utat hivatalosan a porcelángyár külkereskedelmi kapcsolatainak újjáélesztésére, a régi partnerekkel való kapcsolatfelvételre hivatkozva szervezték meg.

Svájc ezekben az években a nyugat-európai és tengerentúli üzletfelekkel való találkozások színhelyéül szolgált, a porcelángyár képviselője itt személyesen tárgyalhatott a beszerzési és értékesítési ügyekben. Hubay Cebriánt találkozóira elkísérte az exportértékesítéssel megbízott Gulden is, aki a zürichi székhelyű Artica Ltd.-en keresztül intézte az értékesítési ügyeket.

Svájc a háborút követően fontos szerepet kapott a magyar külkereskedelemben.¹¹ Az alpesi ország semlegessége felértékelődött a fokozatosan kétpólusúvá váló Európában, így a szovjet érdekszférába betagozódó Magyarország számára is lehetőségeket rejtett. A Gazdasági Főtanács 1947 szeptemberében találóan fogalmazta meg a helyzetet: *„A svájci nyitott kapu fenntartása a gazdasági feszültségek esetleges fokozódása esetén különösen nagy jelentőséggel bírna.”*¹²

A diktatúra kiépítésének folyamatában fontos szempont volt, hogy ezt a „nyitott kaput” az állam felügyelje és az egyre kevésbé önálló magánszektor esetleges kapcsolatait kontrollálja. Különösen igaz volt ez egy olyan világhírű vállalat esetében, amely jól ismert márkának és fontos devizaforrásnak számított.

Az export kontrollálása kezdetben a hivatalos ügyintézéseken keresztül zajlott. A háborút követően alapvetően továbbra is nemzetközi kereskedelmi egyezmények, kvóták határozták meg az értékesítési lehetőségeket. Ezek kiaknázása miatt a porcelángyár szinte napi kapcsolatban állt az ipar- és kereskedelemügyi mellett a pénzügyminisztériummal is. A valuta a Magyar Nemzeti Bankon (MNB) keresztül érkezett a vállalat számlájára, így a devizaügyletekre napi rálátásuk volt.

A bank kalkulációs osztálya először 1946 őszén kért indoklást és tételes beszámolót a svájci partnercéggel kapcsolatban.¹³ Fél évvel később a valutaügyek mellett állami kontroll alá került a termékek ármegállapítása is. Az Anyag- és Árhivatal 1947 elejétől elsősorban a típusedények (használati tárgyak) gyártását preferálta, drágább készítmények (étkezészetek, dísz tárgyak) esetében azok mennyiségéről és áráról egyeztetést írt elő.

Ez a döntés gyakorlatilag korlátozta a vállalatot abban, hogy a nemzetközi piaci árak alapján határozza meg termékei eladási értékét. Mindez annak fényében jelentett komoly korlátozást, hogy 1945 második felétől növekvő külföldi érdeklődés mutatkozott a herendi porcelántárgyak iránt. A kereskedelmi partnerek mellett az itt állomásozó diplomaták, katonai vezetők is egyre gyakrabban tértek be a Duna utca 1. szám alatti mintatárba.¹⁴ A vállalatnak hagyományosan jó kapcsolatai voltak Nyugat-Európával és az Egyesült Államokkal, 1945 nyarától a külföldi megrendelések is elsősorban innen érkeztek.

1947 első harmadára az üzemi bizottságok jelenléte, az MNB erősödő pénzügyi felügyelete, majd az árak kontrollálása mellett több olyan intézkedés is történt, amely komolyan sértette a magánvállalat függetlenségét.

1947. február 28-án az Elhagyott Javak Kormánybiztossága és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság küldöttsége járt a Duna utca 1. szám alatti irodában, hogy lefoglalják és átvegyék a háború előtt itt székelő Warnecke és Társa Rt. ingóságait.¹⁵ A hivatalos látogatás végén azonban minden mozdítható tárgyat elszállították az egykor irodának használt szobából.¹⁶ A vállalatvezetés a következő napokban több beadványban igyekezett bizonyítani, hogy az elszállított irodabútorok az ő tulajdonukat képezik, ám nem jártak sikerrel.

Egy hónappal később folytatódott a porcelángyár vezetősége elleni hatósági fellépés. Előbb hosszas kérvényezést követően sem sikerült utazási engedélyt szerezni a vállalat ügyvédjének, hogy a bécsi nemzetközi vásárra kiutazhasson, és ott osztrák és német partnerekkel személyesen tárgyalhasson. Néhány hét múlva, 1947. március 26-án a Gazdasági Rendőrség¹⁷ nyomozói rajtaütésszerű házkutatást tartottak Hubay Cebrián Andor lakásán. Ennek során lefoglalták többek között Gulden Gyulával és az Articával folytatott levelezéseit.¹⁸ Hubay felesége visszaemlékezésében részletesen ír erről az esetről, a házkutatásról, valamint a család által őrzött valuta sikeres elrejtéséről.¹⁹

A nyomozás komoly aggodalmat keltett az igazgatóságban, különösen azután, hogy Hubayt már másnapra beidézték, és erőszak alkalmazásával próbálták vallomásra bírni. Bár az ellene és a vállalat vezetésével szemben kreált vádak napokig nem ismertették, Hubay feltételezte, hogy Herend exportügyeivel kapcsolatban indulhatott a nyomozás.

A nyomozó hatóságok pár nappal később végül közölték a vádat, és valóban az export, elsősorban a svájci pénzügyek miatt indult vizsgálat a vállalatvezetés ellen. Konceptiójuk szerint Gulden vezérigazgató, mint szindikátusi tag, főrésztvényes, valamint 1945-től az exportrésztleg vezetője, a háború befejezése óta saját vagyonát menti ki az országból.²⁰

Ebben segítségére voltak az igazgatóság tagjai is azzal, hogy direkt alacsony áron értékesítettek a porcelántárgyakat. Ugyancsak feltételezték, hogy Gulden azokat magasabb áron közvetíti tovább, és az így keletkezett hasznot a saját számláján helyezi el.

Azt állították, hogy Gulden mindezzel közvetlenül a magyar államot károsította meg. Társtettesként azonban a vállalatvezetés többi tagjának felelősségét is vizsgálni kívánták, esetükben valutaüzérkedés volt a gyanú.

Az ügy komolynak tűnt, egyrészt a kiszabható ítéletek²¹ miatt, másrészt mert Hubay szerint a Gazdasági Rendőrség nagy súlyt fektetett Gulden Svájcból való hazahozatalára.²² Gulden Gabriella úgy emlékezett, hogy édesapja ezekben a hónapokban a vállalat ügyvédjétől több alkalommal is jelzést kapott, ne térjen haza Magyarországra.²³

Hubay beidézésének reggelén a herendi gyárban és a budapesti irodában is házkutatást tartottak, amelynek során levelezéseket, üzleti főkönyveket foglaltak le.

A Hubay elleni vizsgálattal és Gulden támadó cikkel közel egy időben egy újabb intézkedés nehezítette a vállalat működését. Bár a cég ügyvédjének kiutazási kérelmét megtagadták, a fél évvel korábban igényelt, harminc napra szóló svájci vízummal éppen ezekben a napokban indult volna a műszaki igazgató külföldre. Mivel a vállalat vezetői ellen közben vizsgálat indult, az eljárás végéig megtiltották, hogy bárki elhagyja közülük az országot.

A vállalatvezetés ellen indított ügyet végül több szálon keresztül a Magyar Nemzeti Bank valutaügyekkel foglalkozó csoportja kapta meg.²⁴

A Gazdasági Rendőrség vizsgálata bár rajtaütésszerűen történt, mégsem érte teljesen váratlanul a vállalatvezetést. Az iparügyi minisztérium egyre erősebb kontrollt jelentő szabályozásai mellett például 1946 novemberében a pénzügyminisztérium utasítására az MNB mellett az Ipari Jelzálogintézet kormánybiztosa is havonkénti revíziót rendelt el a vállalatnál. Információjuk szerint az exportbevételek, azaz a valutaelszámolások kapcsán gyanús esetekről kaptak bejelentést, amelyeket ki akartak vizsgálni.

A nem hivatalos vádak szerint az 1946 őszi Svájcba szállított porcelántárgyak között olyan

tételek is akadtak, amelyek nem szerepeltek a szállítólevélen. Emiatt a minisztérium valutával való visszaélés alapos gyanúja miatt indított vizsgálatot. Az eset kapcsán az igazgatótanács azt feltételezte, hogy a vizsgálatok háttérében olyan névtelen bejelentések álltak, amelyek belülről, véleményük szerint valamelyik üzemi bizottsági tagtól származhattak.

Hubay az 1947. április 1-jén tartott igazgatósági ülésen felsorolta a Gazdasági Rendőrség előtt tett érveit, amely szerint sem a valutaüzérkedés, sem az árdragítás vádja nem állja meg a helyét. Legfőképpen azért nem, mert éppen az adott év elejétől veszítették el önállóságukat az árképzés tekintetében, valamint az inflációt is belekalkulálva az utolsó háborús évhez képest az exportárak 20–30%-kal nőttek.²⁵

A Gazdasági Rendőrség vizsgálatai után a vállalatvezetés igyekezett még precízebben elszámolni a külföldi megrendeléseket, szállításokat és számlakiegyenlíítéseket. Ezek az üzletek azonban gyakran a másik fél figyelmetlenségéből adódóan nem várt problémákat eredményezhettek. 1947 októberében például levélben fordultak a Magyar Nemzeti Bankhoz, hogy jelezzék, a New York-i Charles Hall és a lisszaboni Leitao&Irmaio cégek megrendelésük ellenére nem vették át az Artica által Svájcba kiszállított áruikat. Ennek következtében a ládák még mindig a bázeli vámszabad raktárban állnak.²⁶ Az alig fél évvel korábban tartott, erőszakkal járó vizsgálat után joggal tarthattak attól, hogy akár ez esetben is sikkasztással és valutaüzérkedéssel vádolhatják őket. A hétköznapiak során egyre több, koholt vádak alapján elítélt személyről lehetett hallani, a vállalatvezetés érthetően igyekezett elejét venni minden lehetséges támadásnak.

Hubay Cebrián Andor 1947 októberében hivatalos levelet küldött a részvénytársaság igazgatóságához, amelyben megszorított feladataira hivatkozva lemondott ügyvezetői megbízatásáról.²⁷ A porcelángyár irányítása valóban egész embert kívánt, Hubay azonban számtalan művészi és közéleti feladata mellett éppen ezekben a hetekben vállalta el Norvégia magyarországi konzuli képviseletét. Posztjáról való távozása után a vállalatvezetés továbbra is hozzájárult ahhoz, hogy konzuli hivatalát a Duna u. 1. szám alatt található herendi irodában nyithassa meg.

A korábbi hónapokban Hubay és a vállalatvezetés többi tagjával szemben folytatott koncepciós vizsgálatok mellett a részvénytársaság belügyeibe való egyre agresszívebb állami beavatkozás is közrejátszhatott lemondásában. A végső pont az lehetett, amikor a magyar kormány megbízására egy 345 darabos készletet kellett készíteni Sztálin számára. Ezek az alkotások végül 1947 októberére elkészültek; fontosságukat jelzi, hogy a csomagolásra váró alkotásokat személyesen Dinnyés Lajos miniszterelnök tekintette meg a gyárban.²⁸ A megrendelés nemcsak morálisan, hanem pénzügyi szempontból is problémát okozott, hiszen az ígéretekkel ellentétben a vállalat még november közepén sem kapta meg a készlet árát.²⁹

Az 1947-es, félelmet keltő nyomozás és az egyre erőteljesebb pénzügyi felügyelet után 1948 februárjában újabb vizsgálat indult a vállalatvezetéssel szemben. A vád ezúttal is valutával való visszaélés volt.

Mindez már egy olyan folyamat részeként történt, amikor a hazai pénzügyi intézeteket, nagyobb ipari vállalkozásokat államosították, a különféle egyházi és társadalmi szervezeteket betiltották, és a kommunista hatalomátvételt segítő Államvédelmi Hatóság, valamint az igazságszolgáltatás koncepciózusan, politikai alapon hajtott végre akciókat, majd hozott ítéleteket.

A Herendi Porcelángyár Rt. vezetői ellen 1946-tól folytatott koncepciós ügyek mind-mind a vállalat államosításának előkészítését szolgálták.

Az államosítás folyamata

Egy hónappal a Hubayék ellen indított újabb vizsgálatok után, 1948. március 25-én kihirdették a 3500/1948. számú, államosítást elrendelő kormányrendeletet. Az államosítás előkészítése azonban már több hónappal korábban, konkrét lépésekkel megindult. Így már januárban

kijelölték és felkészítették azokat a megbízhatónak titulált személyeket, akik az államosított vállalatot a rendelet kihirdetése után vezették.³⁰

Március 25-ével a Herendi Porcelángyár Részvénytársaság is állami kezelésbe került. A törvény értelmében mint magánvállalat megszűnt, részvényesei elveszítették érdekeltségeiket, vezetői pedig minden jogalapjukat az irányításra. Helyettük az illetékes Iparügyi Minisztérium már az államosítás kihirdetése előtt kijelölte az új állami vállalat igazgatóját.

Másnap megérkezett Budapestről Pór Imre, a Gránit Porcellán és Kőedénygyár Rt. korábbi cégvezetője, aki ettől a naptól kezdve a Herendi Porcelángyár Nemzeti Vállalat igazgatásáért felelt. A minisztérium már a törvény elfogadása előtt körrendeletben utasította a kinevezendő vezetőket a legfontosabb lépésekre. Eszerint egyrészt gondoskodniuk kellett a folyamatos termelésről és a vállalat pénzügyi helyzetének rendezéséről, másrészt szükség esetén meg kellett akadályozniuk, hogy a korábbi tulajdonosok és velük szimpatizáló alkalmazottak bármilyen vagyontárgyat kimentsenek. Ennek érdekében több intézkedés bevezetését tették kötelezővé. *„Minden olyan jelenséget azonnal jelentsenek, ami arra mutat, hogy a vállalat tulajdonosa, annak csatlósai, vagy olyan elemek, akik az üzemet szabad prédának tekintik, a vállalatból értéket akar eltávolítani. Jelentsék azt is, ha a vállalat tulajdonosa megbízottja, vagy bárki más útján a vállalatvezetői kirendelést megelőző hetekben szokatlanul és feltűnően nagy értéket (árut, pénzt stb.) vitt el a vállalattól.”*³¹ Ez utóbbi vádpont már az előző években többször elhangzott Hubay Cebrián Andorral és a többi vállalatvezetővel szemben.

1948 februárjában folytatódott a Hubay és társai elleni ügy. Az 1947 tavaszán indult eljárás során az MNB valutaügyészsége vádat emelt Hubay és három társa ellen, amelynek a tárgyalását március 2-ára tűzték ki.³² Hubay beszámolója szerint a bíróság végül mindössze három olyan kisebb tételt talált, amelyek ügyiratait hiányosnak vélték. Jellemzően ezek 1942-es exportszállítások voltak.³³ Hiába védekeztek a vádlottak azzal, hogy még akkor elküldték bejelentőlapjukat az MNB-nek, valamint azzal, hogy mind a Nemzeti Bank, mind a porcelángyár irattára súlyos károkat szenvedett, az uzorabíróság nem fogadta el az érvelést.³⁴ Sőt, még ezen a napon az ügy kiegészítésként 24 órán belül bekérették a vállalat 1945. és 1946. évi könyvelési iratait is. Az ügyben született ítélet pontos szövegét sajnos nem ismerjük, mindenesetre a vádlottakat a valutaüzerkedés vádjára alól felmentették.

Március utolsó napjaiban az átadás-átvétel során az előírtak szerint minden munka- és pénzügyi összeírást elvégeztek. Ezek alapján április 1-jén 225 fizikai, valamint 41 kereskedelmi és 13 műszaki alkalmazottja volt a vállalatnak.³⁵ Ez a szám azonban, ahogy a korábbi évtizedekben, a háború után is folyamatosan változott. 1945 nyarától egyrészt a Nyugatról visszatértek, majd ezt követően kisebb részben a kitelepítettek jelentettek némi változást a létszámban.

Jól példázza ezt, hogy a részvénytársaság utolsó, a Győri Iparfelügyelőségnek küldött jelentése szerint 1948 februárjában még 373 fő dolgozott a vállalatnál. Beszámolójukban emellett azt is leírták, hogy a külföldi nyersanyaghiány miatt kénytelenek voltak heti 32 órás munkarendet bevezetni és sürgős megrendelés teljesítése esetében kölcsönmasszát vásárolni.³⁶

Az új igazgató, miután március 26-án megérkezett Herendre, azonnal üzemi értekezletet hívott össze. A fennmaradt jegyzőkönyv szerint a korábbi vezetés sorsáról semmi sem hangzott el, Pór csupán az új jogköröket és az új vezetők nevét ismertette.³⁷ Mire a vállalatvezető megérkezett a faluba, az üzemi bizottsági tagok és szakszervezeti megbízottak már elkészítették azon személyek listáját, akik szerintük az előző vezetéshez feltétlenül lojálisak voltak. Ennek figyelembevételével a következő napon újraszabályozták a munkaköröket, különösen a megbízhatatlannak tituláltak esetében. Közülük Gulden két húgát, Post Henriknét³⁸ és Husserl Kittyt,³⁹ utóbbi férjét, Kovács Elemért,⁴⁰ valamint rajtuk kívül a korábbi kereskedelmi igazgatót, Kummer Lászlót egyértelműen az előző vezetés embereinek tartották.

Kummert és Kovácsot az üzemi bizottság azért is támadta, mert 1944 októberében Gulden Gyula egyik utolsó intézkedésével kereskedelmi és műszaki igazgatónak nevezte ki őket, amit az új üzemi bizottságban a nyilas rendszerrel való kollaborációnak tekintettek. Ez az állítás

azonban, ismerve a gyár akkori működését, a front átvonulásának eseményeit, teljesen alaptalan volt. Emellett az igazoló bizottság sem talált semmilyen terhelő adatot egyik tisztviselővel szemben sem.

Gulden két húga esetében elég volt pusztán a testvéri kötelék ahhoz, hogy gyanússá váljanak. Négyük közül mégis Kummer Lászlót tartották a legmegbízhatatlanabbnak. Ezt jelzi az is, hogy az első értekezleten felvett jegyzőkönyv szerint külön kitértek személyére és feladataira. Kummer számára hamar világossá vált, hogy rövidesen eltávolítják a vállalatától, ám azt mind a két fél tudta, hogy olyan tudással, tapasztalattal és ismeretséggel rendelkezik, amelyet az új vezetés egy ideig kénytelen igénybe venni. A korábbi kereskedelmi igazgatóra kimondatlanul tehát csak addig volt szükség, amíg utódja kellő rutint nem szerez. Ennek érdekében beosztottak mellé egy olyan új üzemi tisztviselőt, aki a könyvelés és levelezés mellett az üzletfelekkel való tárgyalások során is mellette volt.

Az államosítás nem ment zökkenőmentesen. 1948. március 31-én kelt jelentésében Pór Imre ugyanis kénytelen volt megállapítani, hogy a volt vezérigazgató szakértelemmel rendelkező „emberei” nélkül egyelőre nincs esély a külkereskedelmi ügyek intézésére. Gulden két lánytestvére az export terén ugyanis olyan tudással rendelkezett, hogy munkakörüket egyelőre nem merték drasztikusan szabályozni. Gulden sógora, Kovács Elemér esetében megtartották ugyan korábbi munkakörét, azonban az eddigieknél odaadóbb és lojálisabb munkát vártak tőle.

Ugyanezen a napon Budapesten, a vállalat székhelyén hivatalos találkozóra került sor.⁴¹ A megbeszéléseken Pór Imre és Hubay Cebrián Andor volt ügyvezető igazgató – ekkor mint norvég konzul – megállapodtak a konzulátus elköltözésében. A felek a kiköltöztetés előtt lajstromba vették a konzulátus tulajdonát képező tárgyakat.⁴²

Az államosítás folyamata a rendelet kihirdetésével nem ért véget. 1948. április 14-én Veszprém vármegye napilapja külön cikket szentelt a köztulajdonba vett Herendi Porcelángyárnak. A tudósítás nagyrészt az előző vezetést támadta. A Veszprém megyei *Népújság*, a *Népszavában* korábban megjelent cikkhez hasonlóan, szintén hazaárulással és sikkasztással vádolta Guldent és az igazgatóság több tagját.⁴³

A hivatalos propaganda szerint a munkások örömmel vették az államosítást és a korábbi vezetés elbocsátását. A valóságban azonban a kommunista funkcionáriusok mellett a munkavállalók körében is bizonytalanság uralkodott. Különösen a korábban vezető szerepet betöltő hivatalnokok és főmunkások esetében volt ez igaz. Az általános bizonytalanságot fokozta, hogy a folyamatos alapanyaghiány miatt előbb a munkaórák számát csökkentették, de szó esett jelentős elbocsátásokról is.

Herend a háborút követően különleges helyzetbe került. A világhírű magyar márka piacai több évtizede Nyugat-Európában és az Amerikai Egyesült Államokban voltak, amelyek azonban a második világháborút követően világpolitikai átrendeződések miatt ellenkező oldalra kerültek. Az ideológiai szembenállás okozta ellenséges viszony kézzelfogható következménye lett a deviza kérdése. Herend termékei révén hosszú évtizedek óta fontos devizaforrásnak számított, ami a háborút követő nehéz gazdasági helyzetben lévő magyar állam számára biztos bevételt jelenthetett volna. Az államosítással, a diktatúra kiépülésével azonban éppen a bevételt jelentő korábbi nyugat-európai és amerikai felvevőpiacok, nyersanyagforrások és kapcsolatok mentek veszendőbe.⁴⁴

Az államosított vállalat személyzeti politikájában sajátos kettősség volt megfigyelhető. Az alkalmazottak egy részét politikai szempontból megbízhatatlannak tartották, ugyanakkor ezeknek a személyeknek a szaktudása, tapasztalatai egyelőre nélkülözhetetlenek voltak ahhoz, hogy az állami vállalat működni tudjon. Pór Imre vállalatvezető Iparügyi Minisztériumba küldött jelentésében jól érzékeltette ezt az ellentmondásos helyzetet. *„Egymás után zárulnak be az eddigi piacok, így az utóbbi időben a skandináv piac, mely azelőtt a herendi gyár egyik legfelvevőképesebb piaca volt. Ettől függetlenül nem áll rendelkezésre a kellő exportszervezet sem, nincs meg a megbízható képviselői rendszer, mert a vállalat tulajdonosa, dr. Gulden Gyula intézte Svájcban a vállalat teljes exporttevékenységét. Nevezett úr az Artica Ltd. zürichi cég beltagja, mely cég általános képviselővel rendelkezik a legfontosabb export országok*

részére. Nem lehet számítani, hogy az államosítás után ez a vonal felhasználható lesz. Egyébként az exportot irányító tisztviselők Dr. Gulden rokonai vagy emberei, úgyhogy nem ajánlatos egyelőre az exportot forszírozni addig, ameddig új összeköttetéseket nem építettük ki.”⁴⁵

Az új vállalatvezető, aki több évtizedes szakmai tapasztalattal rendelkezett, valóban jól mérte fel, hogy export tekintetében az előző vezetés „távozásával” szinte kilátástalan helyzetbe került a vállalat. Ennek érdekében igyekezett munkaviszonyukat minél tovább fenntartani, ezzel azonban szembekerült az üzemi bizottság és a helyi MKP elhatározásával. A helyzet rendezése érdekében április 6-án, az államosítási törvényre hivatkozva felfüggesztette Kummer László munkaviszonyát, de elbocsátásáról nem rendelkezett.⁴⁶ Az üzemi bizottság ezzel nem elégedett meg, és a következő hetekben folyamatosan követelték Kummer munkaviszonyának megszüntetését.⁴⁷ Végül május 7-én közvetlenül az Iparügyi Minisztériumhoz fordultak, ahonnan a következő héten megérkezett a volt kereskedelmi igazgató munkaviszonyának megszüntetéséről szóló rendelkezés.

Kummer esete jó példázta, hogy a diktatúra kiépülésével együtt járó politikai kizárólagosság hogyan írt felül minden szakmai, adott esetben – kicsit túlzóan – akár nemzetgazdasági szempontot is.

Kummer elbocsátása után Gulden rokonai és egykori közeli munkatársai sem érezhették magukat biztonságban. Félelmük nem volt alaptalan, 1949. január 1-jével ugyanis megszüntették Gulden húgának és férjének munkaviszonyát. Gulden másik testvéréről, Jolánról annyit tudni, hogy 1953-ban még a gyárban dolgozott, azonban az évtized végén ő is távozott Herendről.

Az államosítás következményei

Bár Guldent 1946-tól folyamatosan igyekeztek negatív színben, a népi demokrácia ellenségeként feltüntetni, az államosítást megelőző hónapokban egykori alkalmazottainak többsége kiállt mellette. Sőt januárban, nem várt módon az üzemi bizottság is írt egyfajta igazoló dokumentumot a védelmében.⁴⁸ Ez a dokumentum egyben a Guldennel szemben felhozott vádakot is tisztázta.

Pór Imre április jelentésében hangsúlyozta, hogy az alapanyag valamint az exportlehetőségek hiánya miatt a vállalat súlyos anyagi helyzetbe került.⁴⁹ 1945 nyarától az előző vállalatvezetés is folyamatosan jelezte az Iparügyi Minisztérium felé a problémákat, azonban érdemi segítség nem érkezett. Herend finansziális helyzetével 1948 májusában a Gazdasági Főtanács is foglalkozott. A beszerzés és értékesítés biztosítása érdekében bizonyos bürokratikus könnyítésekről, valamint nemzetközi tárgyalások megkezdéséről határozott.⁵⁰ Ez ügyben a következő hónapokban érdemi változások mégsem történtek.

A politikai alapon kinevezett, ám az ágazatból érkező, szakmai tapasztalatokkal rendelkező Pór Imre nem sokáig vezethette a porcelángyárat, hiszen tíz hónappal később felmentették feladatai alól. Pór, aki kinevezésekor politikai szempontból kétségkívül megbízhatónak számított, munkáját igyekezett, amennyire lehetett, szakmai elvek szerint végezni. Pozícióját gyengítette, hogy a hazaárulónak bélyegzett Guldent nem ítélte el egyértelműen, és Kummer elbocsátását kezdetben ellenezte. Emellett kívülről érkezőként a helyi pártvezetéssel és az üzemi bizottság tagjaival is többször konfliktusba került. 1948 júliusában például a Magyar Kommunista Párt helyi titkárával, miután annak protezsáltját nem volt hajlandó alkalmazni. Egy ilyen döntés egy kis közösségen belül komoly indulatokat, ellenszenvet válthatott ki. Mindezek együttesen gyengíthették pozícióját.

Pór helyére 1948. december 3-án Simó Józsefet nevezték ki. Az új vállalatvezető még Gulden vezetése alatt tanoncként került a gyárba, és 1945 májusában, alig tizennyolc évesen már jelen volt a Magyar Kommunista Párt helyi szervezetének megalapításánál.⁵¹ A kis létszámmal működő pártszervezetben a fiatal és ambiciózus Simó 1947 tavaszára titkárhelyettes lett, majd másfél év múlva már a porcelángyár igazgatója.

Guldent az államosítást követően igyekeztek kitörölni a gyár kollektív emlékezetéből. A következő esztendőekben alig bukkan fel neve a vállalat iratanyagaiban, vagy ha igen, akkor is semleges vagy negatív szövegkörnyezetben. Simó 1949 júniusában az ágazat felügyeletével megbízott Finomkerámiaipari Központnak azt jelentette, hogy az államosítást követően a svájci export csaknem teljes elapadásáért a vállalat korábbi vezetése, személy szerint elsősorban Gulden Gyula hibáztatható.⁵² Levelében többek között azzal vádolta Guldent, hogy pótkocsis teherautókat küldött Svájcba, majd azokat megrakodva, mindenféle kontroll nélkül vitték ki az országból a porcelánokat.

Az államosítást követően jelentősen visszaeső svájci export és Gulden azt megelőző tevékenysége közötti nehéz logikai összefüggést találni, különösen, ha tudjuk, hogy a volt vezérigazgató 1948 márciusában már elhagyta az alpesi országot.

Gulden Gyula a vállalat államosításával elveszítette pozícióját, részvényeit, valamint a gyárhoz tartozó ingó és ingatlan vagyonát. 1948 novemberében az Iparügyi Minisztérium jelentést kért arról, hogy az államosított vállalat ingatlanjai között van-e olyan, amely nem képezi tulajdonukat. A jelentés szerint az államosítás kihirdetését követően fél évvel 2652 négyszögöl (szántó, kert, udvar) még mindig Gulden tulajdona volt.⁵³ Ez azonban nem jelentett többé valódi tulajdonlást. Végül az 1949. évi 4. számú törvényerejű rendelet értelmében Gulden herendi ingatlanjait 1949. szeptember 6-ai hatállyal államosították.⁵⁴

Miután 1948. március 26-án a Herendi Porcelángyár Rt. állami kezelésbe került, az addigi igazgatósági tagok, részvényesek elvesztették tulajdonjogukat és pozícióikat. Ezzel együtt egy olyan, több évtizedes szakmai tudás és felbecsülhetetlen kapcsolati tőke is elveszett, amelyet nem lehetett pótolni. Egy átlagos, belföldön értékesítő vállalat esetében talán nem lett volna ezzel probléma, azonban a több mint egy évszázada Európa- és világszerte ismert porcelángyár alapvetően az exportértékesítésre épült. Ez pedig, ahogy már említettük, komoly valutabevételt jelenthetett volna az újjá- és átalakuló ország számára. Mindezek miatt ambivalens maradt a magyar politikai vezetés viszonya Herendhez az államosítást megelőző és követő néhány esztendőben is.

¹ Világhy-György, 1948.

² Gulden Rezső (1879, Budapest – 1945, Veszprém). Tanulmányait Budapesten és Bécsben végezte. Az első világháborúban többször megsebesült, és majd csak 1921-ben tért haza a szibériai hadifogságból. Ezután Bécsben, majd Budapesten dolgozott különböző ipari vállalatoknál, mígnem 1936-ban a Herendi Porcelángyár Rt. műszaki igazgatója lett.

³ 55 000/1945. Iparügyi Minisztérium rendelete, 1945. június 5. az üzemi bizottságok tárgyában. A következő években ezek az üzemi bizottságok fontos szerephez jutottak a magánszektorban, hiszen olyan jogköröket kaptak, amelyek a magánvállalatok működési mechanizmusában addig nem léteztek. Szimbolikusan talán a legfontosabb, hogy a magánvállalatok igazgatósági ülésein részt vehettek, sőt betekintheztek a vállalat üzleti könyveibe is. Mindez legtöbb esetben nem passzív jelenlétet, hanem politikai alapú érdekérvényesítést jelentett. Ennek elsődleges oka az volt, hogy az üzemi bizottságok tagjait a szakszervezetek választották, így abba szociáldemokraták mellett nagy részben kommunista munkavállalók kerültek. Az 1945 júniusában kihirdetett rendelet új jogkörökkel ruházta fel ezeket a bizottságokat. Így beleszólhattak a munkavégzéssel kapcsolatos valamennyi kérdésbe, például a munkabérről, a munka- és szabadságidőről kapcsolatos ügyekbe. Emellett a cégvezetésnek tájékoztatni kellett őket a munkavállalók közös gazdasági és jóléti ügyeiről, például családvédelmi, balesetmegelőzési, valamint fegyelmi esetekről is.

⁴ Gulden Gyula (1898, Budapest – 1979, Syracuse, USA). Német apától és angol anyától született, iskoláit Budapesten végezte. 1923-ban került a Herendi Porcelángyár Rt.-hez, 1926-ban ügyvezető igazgató lett, és az 1930-as évek közepére többségi részvénytulajdonos. Számtalan szakmai tisztsége mellett 1938-tól tiszteletbeli portugál alkonzul lett, 1944. október 29. és december 8. között pedig ő vezette a budapesti portugál követséget. 1944. december 9-én távozott Magyarországról, 1948-ig Svájcban, utána pedig az Amerikai Egyesült Államokban élt családjával.

⁵ MNL VML XI.46.c.aa.I. tétel.

⁶ Hubay Cebrián Andor (1898, Budapest – 1971, Estoril). Hubay Jenő zeneszerző, hegedűművész és gróf Cebrián Róza gyermeke volt. Művészeti tanulmányait Budapesten, Münchenben, Párizsban és Rómában végezte. 1932-ben a Nemzeti Szalon igazgatója lett, emellett pedig számos művészeti és társadalmi társaság tagja. 1936-tól a Herendi Porcelángyár Rt. művészeti vezetője, 1945 tavaszától pedig ügyvezető igazgatója.

⁷ Hubay megbízását 1945. május 29-én a herendi gyár vezetése és alkalmazottai is messzemenőig támogatták.

⁸ „Tisztában vagyok azzal, hogy Vezérigazgató Úr sokkal többet tud tenni mindnyájunk érdekében ott, mintha energiáját itt pazarolná el a még ki nem alakult rendszerek miatti kicsinyeskedésekben. Ezt már régóta hangoztatom itt Herenden.” MNL VML XI.46.c.ff.37. tétel.

⁹ „Egyelőre azonban hazatérésünket a hazai hivatalos körök nem szorgalmazzák, az ottani nehéz helyzetre tekintettel s a munkát illetően őszintén szólva, nem tudom, nem-e végzek itt most hasznosabb tevékenységet a gyár jövője szempontjából, az export előkészítésével, mint amit otthon tudnék megtenni. Így tehát egyelőre még várni kell; ezen idő alatt is azonban dolgozom annyit, mint amennyit otthon szoktam rendesen. Csak az a baj, nem a megszokott munkakörben és a megszokott munkatársakkal. Ami bizony már roppantul hiányzik nekem.” MNL VML XI.46.c.ff.37. tétel. 1946. január 28.

¹⁰ Népszava, 1946: 2.

¹¹ Tréfás, 2013: 74.

¹² Idézi: Tréfás, 2013: 74.

¹³ Az MNB az Artica szerződésben megállapított haszonkulcsát firtatta. Hubay Cebrián Andor 1947. január 9-én küldött válaszelevelében mindezt az Artica által intézett szállítási és vámköltségekkel indokolta, amelyek különösen jelentősek voltak a tengerentúli üzletek esetében. MNL VML XI.46.c.aa.37. tétel.

¹⁴ 1945 augusztusában Herendről kértek angol nyelvű brosúrákat, mert a brit és amerikai misszió komolyan érdeklődött a porcelántárgyak iránt. 1945 novemberében Schoenfeld amerikai követ és George Kovach alezredes mellett Gascoigne követ neje is több ezer pengő értékben szeretett volna rendelni. MNL VML XI.46.c.aa.37. tétel.

¹⁵ A hamburgi porcelánkereskedő és áruház-tulajdonos, August Warnecke 1937-től lett Herend németországi hivatalos képviselője, majd a növekvő német export miatt 1941-ben Budapesten közös céget alapítottak. A németországi Warnecke cég intézte a második világháború kitöréséig a tengerentúli szállítás egy jelentős részét is, majd annak megszűnése után a német birodalmi szállítmányozás lett a fő profilja. BFL VII.2.3. Cg.46369.

¹⁶ MNL VML XI.46.c.aa.28. tétel.

¹⁷ 1945. szeptember 16-én kezdte meg működését a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitánysága alá tartozó Gazdasági Rendőrség. Ez a szervezet már a kezdetektől szinte korlátlan függetlenséget élvezett, hiszen beszámolói kötelezettsége kizárólag az 1945 ősztől a Magyar Kommunista Párt által jelölt belügyminiszter felé volt. Molnár, 2010: 46–64.

¹⁸ MNL VML XI.46.c.aa.I.1. tétel. 1947. április 1-jén tartott igazgatósági ülésen számolt be Hubay Cebrián Andor az előző héten lezajlott házkutatásról.

¹⁹ Astrup-Hubay, 2007: 165.

²⁰ Sajnos sem az eljárás, sem a bírósági ügy aktája nincs meg a Budapest Főváros Levéltárában, így csak szekunder forrásokból, elsősorban Hubay Cebrián Andor igazgatósági ülésen elhangzott beszámolójából tudjuk összerakni az ügy egyes részleteit.

²¹ 1944 végén már az Ideiglenes Nemzeti Kormány is hozott rendelkezéseket az árdragítókkal szemben. Békeidőszakban az 1945. augusztus 19. napján kihirdetett és hatályba lépett 6730/1945. ME. számú rendelet rendelkezett az árdragításról, legsúlyosabb büntetési tételként akár a halálbüntetés kiszabását is lehetővé téve. 1945. október 19. napján hirdették ki és lépett hatályba a 9480/1945. ME. számú rendelet, amely a közszükségleti cikkek engedély nélküli kivitelére vonatkozott. Az uzsorabíróságok hatáskörébe utalta ezeket az ügyeket, és büntetési tételként, példastatuálás okán a halálbüntetés kiszabására is lehetőséget adott. Papp, 2012: 151–152.

²² MNL VML XI.46.c.aa.I.1. tétel. 1947. április 1.

²³ Interjú Gulden Gabriellával, 2014. december 27. Kézirat, a szerző birtokában.

²⁴ Sajnos a vállalat vezetői ellen indított gazdasági rendőrségi eljárásnak aktái egyelőre egyik közgyűjtemény raktárából sem kerültek elő, így csak a porcelángyár iratanyagában található források alapján vannak információink az ügyről.

²⁵ MNL VML XI.46.c.aa.1. tétel. 1947. április 1.

²⁶ MNL VML XI.46.c. ee.30. tétel.

²⁷ MNL VML XI.46.c.aa.I.1. tétel. 1947. október 28.

²⁸ Pápai Néplap, 1947: 1.

²⁹ MNL VML XXIX.50. I.17. tétel.

³⁰ „1948-ban januárjában már behívtak a kerületi pártbizottságra és megkérdezték, mennyi idő alatt tudnám átvenni egy üzem vezetését. Azt feleltem, hogy talán pár hónap alatt: elég lesz ahhoz pár nap is – válaszolták.” Bakos Zsigmond 1948-ban mindössze 24 éves volt, amikor a kispesti Első Magyar Kártszalaggyár vezetését rábízta. Cserhalmi, 1983: 9.

³¹ A 3500/1948. számú kormányrendelethez készült vállalatvezetői utasítást az Iparügyi Minisztérium adta ki.

³² A Budapesti Uzsorabíróság a B.3615/1948. szám alatt tárgyalta az ügyet, amelynek aktái sajnos nincsenek meg Budapest Főváros Levéltárában.

³³ MNL VML XXIX.50. I. 1. tétel. 1948. március 6.

³⁴ Uo.

³⁵ MNL VML XI.46.c.aa.III.6. tétel.

³⁶ MNL VML XI.46.c.gg.29. tétel.

³⁷ MNL VML XXIX.50. I. 1. tétel. 1948. március 26.

³⁸ Gulden Jolán 1893-ban született Budapesten, iskoláit a magyar fővárosban végezte. Házasságkötése után Prágába

költöztek, ahol a Böhmische Escomptebank & Creditanstaltnál dolgozott. Perfektül írt és beszélt németül, csehül, franciául és angolul. Özvegyként 1942-ben költözött Herendre, ahol nemzetközi levelező lett.

³⁹ Husserl Kitty 1907-ben született Budapesten, házassága után Csehszlovákiába költöztek, 1928 és 1931 között a prágai amerikai konzulátus kivándorlási osztályán dolgozott, mint tolmács. 1938-ban került a vállalathoz.

⁴⁰ Kovács Elemér 1914-ben született Budapesten, felsőkereskedelmi iskolát végzett, és 1936-ban került a vállalathoz.

⁴¹ MNL VML XI.46.c.aa.VII.7. tétel.

⁴² A jelenlévők megállapították, hogy a Norvég Főkonzulátus és Hubay Cebrián Andor a következő tárgyakat hagyta elszállításig az irodában: 1 darab, öt részletből álló biedermeier garnitúra, 2 darab berámázott, norvég tájat ábrázoló festmény, 1 üres blondell képráma, 2 rézkarc bekeretezve, 1 zászlórúd és zászlótartó.

⁴³ *Veszprémmegyei Népujság*, 1948: 1.

⁴⁴ „A beszerzés német vonala, minthogy a szóban forgó gyárak az angolszász övezetben fekszenek, szintén majdnem járhatatlan.” MNL VML XXIX.50. a. 8. tétel. Pór Imre vállalatvezető jelentése az Iparügyi Minisztériumnak, 1948. március 31.

⁴⁵ MNL VML XXIX.50. a. 8. tétel.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ „Már több ízben tudtára adtuk Önnek, hogy ebben a kérdésben nem változtatunk.” MNL VML XXIX.50.a. 14. tétel. Kummer László peres ügyének iratai.

⁴⁸ „A Herendi Porcellángyár Rt. dolgozói és a gyár üzemi bizottságának a legjobb tudomása szerint dr. Gulden Gyula, aki 1944 decemberéig évtizedeken át működött, mint ezen gyárnak az igazgatója, a munkásokkal szemben mindenkor a legnagyobb megértéssel és humánusan viselkedett és a törvény előírta juttatásokon kívül gondoskodott arról, hogy a rászorulóknak megfelelő külön támogatásban is részesüljenek. Munkásjóléti és testedző intézmények létesítése iránt is intézkedett. A németajkú Herend vidékén következetesen szembeszállt minden hitlerista agitációval és azt a Herendi Porcellángyár területén teljesen és végleg kizárta. Fasisztaellenes beállítottságának bizonyosságát adta azzal, hogy mint portugál konzul az embertelenül üldözötteknek védeltséget nyújtott és ezzel saját életének kockáztatásával számos embertársának életét mentette. A munkásokkal szemben tanúsított ezen eljárásával minden becsületes dolgozó legteljesebb elismerését érdemelte ki.” 1948. január 12. MNL VML XI.46.c.aa.VIII. 4.

⁴⁹ MNL VML XXIX.50. a. 8. tétel.

⁵⁰ *Népszava*, 1948: 7.

⁵¹ MNL VML XXXV.30. 29.1. 13. mappa.

⁵² MNL VML XXIX.50. a. 10. tétel. Simó József vállalatvezető iratai. 1949. június 2.

⁵³ MNL VML XXIX.50. Herendi Porcellángyár irata, Finomkerámiaipari Központtal folytatott levelezés, 1948. november 11.

⁵⁴ Az 1949. szeptember 6-án kihirdetett 1949. évi 4. tvr. az egyes ipari vállalatok állami tulajdonba vételéről szóló 1948. évi XXV. törvénycikk módosításával és kiegészítésével foglalkozott. Leglényegesebb pontja, hogy az állami tulajdonba vett vállalattal együtt – az 1948: XXV. tc. 11. §-ának korlátai között – állami tulajdonba kerül a kizárólagosan vagy túljomó részben a vállalat céljára rendelt ingatlan is, tekintet nélkül arra, hogy a vállalat volt tulajdonosának vagy harmadik személynek tulajdonában áll-e. Ha az üzemi célt szolgáló ingatlanrész az ingatlan egyéb részétől természetben elválasztható, az illetékes miniszter az ingatlant megoszthatja.

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára (MNL VML)

XI.46.c.	A Herendi Porcellángyár Rt. iratai
XXIX.50.	A Herendi Porcellángyár iratai
XXXV.30.	A Magyar Dolgozók Pártja Veszprém Megyei Szervezetének iratai

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

VII.2.3. Cg.46369	Cégbírószági iratok, Warnecke és Társai Rt. iratai
-------------------	--

Sajtó

Népszava, 1946

Üzemi örjárat. (A szerző nincs feltüntetve.) *Népszava*, 1946. március 5.

Népszava, 1948

Elővásárlási jog illeti meg az államot az ingatlanoknál (A szerző nincs feltüntetve.)
Népszava, 1948. május 14.

Pápai Néplap, 1947

Herendi étkezéslet ajándék Sztalinnak. (A szerző nincs feltüntetve.)
Pápai Néplap, 1947. október 26.

Veszprémmegyei Népiújság, 1948

N. L.: Államosított gyáraink. *Veszprémmegyei Népiújság*, 1948. március 14.

Hivatkozott irodalom

Astrup-Hubay, 2007

Edle Astrup-Hubay: *Töretlen akarattal*. Budapest, Európa Könyvkiadó.

Cserhalmi, 1983

Cserhalmi Imre. *Történelmi kulcsátvétel. Interjúk államosító igazgatókkal*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Molnár, 2010

Molnár János: Razziák a fővárosban. A gazdasági rendőrség tevékenysége 1945–1948 között. *Múltunk*, 4. sz. 46–64.

Papp, 2012

Papp Attila: Uzsorabíróságok Magyarországon. *Jura*, 2. sz. 148–159.

Tréfás, 2013

Tréfás Dávid: „Illúzió, hogy ismerjük egymást.” *Svájci–magyar kapcsolatok 1944–1945 és 1956 között*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.

Világhy–György, 1948

Világhy Miklós – György Ernő: *Az iparvállalatok államosítása*. Budapest, felelős kiadó: Dr. György Ernő.